

**Convention on the Elimination
of All Forms of Discrimination
against Women**

Distribucija: ograničena
25. juli 2013.

Original: engleski jezik

NEZVANIČNI PREVOD

UNAPRIJED DATA NEUREĐENA VERZIJA

Komitet za ukidanje diskriminacije žena

Zaključna zapažanja na kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine*

1. Komitet je razmotrio kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (CEDAW/C/BIH/4-5) na svom 1146. i 1147. zasjedanju (CEDAW/C/SR. 1146 i 1147). Lista tema i pitanja Komiteta je sadržana u CEDAW/C/BIH/Q/4-5, a odgovori Bosne i Hercegovine su sadržani u CEDAW/C/BIH/Q/4-5/Add.1.

A. Uvod

2. Komitet odaje priznanje Zemlji članici na detaljnom kombinovanom četvrtom i petom periodičnom izvještaju, pisanim odgovorima na spisak pitanja koji je sačinila radna grupa Komiteta prije sjednice i odgovorima na pitanja koja je Komitet usmeno postavljao.

3. Komitet zahvaljuje Zemlji članici na delegaciji, na čelu sa gđom Samrom Filipović-Hadžiabdić, direktoricom Agencije za ravnopravnost spolova, koja je uključila Stalnog predstavnika Bosne i Hercegovine u Ujedinjenim nacijama u Ženevi, kao i predstavnice/ke Agencije za ravnopravnost spolova, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Gender centara Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine i Stalne misije. Komitet cijeni dijalog između delegacije i članova/ica Komiteta.

B. Pozitivni aspekti

4. Komitet pozdravlja napredak postignut od razmatranja trećeg periodičnog izvještaja Zemlje članice 2006. godine (CEDAW/C/BIH/3) u preduzimanju zakonodavnih reformi, posebno:

(a) Usvajanje, u 2009. godini, Zakona o zabrani diskriminacije, koji uključuje spol, spolno izražavanje i seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove za diskriminaciju;

(b) Amandmane, u 2009. godini, na Zakon o ravnopravnosti spolova (2003);

(c) Amandmane, u 2010. godini, na Krivični zakon Bosne i Hercegovine, koji uključuju definiciju trgovine ljudskim bićima u skladu sa međunarodnim standardima (član 186);

5. Komitet pohvaljuje Zemlju članicu za unapređenje institucionalnog i političkog okvira sa ciljem ubrzavanja ukidanja diskriminacije žena i promovisanja ravnopravnosti spolova, kao što su:

(a) Usvajanje Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (2006-2011) i Finansijskog mehanizma za sprovođenje Gender akcionog plana;

(b) Usvajanje državnog Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije (2008-2012);

*Усвојио Комитет на педесет петој сједници (8-26. јула 2013).

- (c) Usvajanje Akcionog plana za sprovođenje Rezolucije Vijeća sigurnosti o ženama, miru i sigurnosti (2010-2013) i uspostavljanje Koordinacionog odbora, u 2011. godini; i
- (d) Usvajanje državne Strategije za procesuiranje ratnih zločina, u 2008. godini.
6. Komitet pozdravlja činjenicu da je, u periodu od razmatranja prethodnog izvještaja, Zemlja članica ratifikovala ili pristupila sljedećim međunarodnim i regionalnim instrumentima:
- (a) Međunarodna Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka, u 2012. godini;
- (b) Opcioni protokol na međunarodnu Konvenciju o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, u 2012. godini;
- (c) Konvencija o pravima lica sa invaliditetom, u 2010. godini;
- (d) Opcioni protokol na Konvenciju protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog i degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja, u 2008. godini;
- (e) Evropska Konvencija o sprečavanju mučenja, neljudskog ili degradirajućeg postupanja, u 2008. godini;
- (f) Konvencija Vijeća Evrope o djelovanju protiv trgovine ljudskim bićima, u 2008. godini.
7. Komitet pohvaljuje Zemlju članicu što se pridržava devet glavnih međunarodnih instrumenata ljudskih prava. Komitet takođe pozdravlja ratifikaciju od strane Parlamenta, istaknutu tokom dijaloga, Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici i konstatuje da će instrumenti ratifikacije biti deponovani.

C. Glavne oblasti zabrinutosti i preporuke

Parlamentarna skupština

8. **Komitet zapaža da je kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj Zemlje članice usvojila Parlamentarna skupština. Potvrđujući da vlade imaju prvenstvenu dužnost i naročito su odgovorne za puno sprovođenje obaveza Zemlje članice po Konvenciji, Komitet ističe da je Konvencija obavezujuća za sve organe vlasti i poziva Zemlju članicu da podstakne Parlamentarnu skupštinu da, u skladu sa svojim procedurama i gdje god je to prikladno, preduzme neophodne mjere koje se odnose na sprovođenje sadašnjih zaključnih zapažanja u periodu od sada pa do sljedećeg procesa izvještavanja po Konvenciji.**

Žene u postkonfliktnim situacijama

9. Prepoznajući napore Zemlje članice da unaprijedi položaj žena u postkonfliktnim situacijama, Komitet je duboko zabrinut za:

- (a) Spor tempo procesuiranja i veoma nisku stopu osuđujućih presuda za počinioce seksualnog nasilja koji dovode do široko rasprostranjene nekažnjivosti, uprkos sprovođenju državne Strategije za procesuiranje ratnih zločina iz 2008;
- (b) Neodgovarajuće definicije, i na nivou države i na nivou entiteta, djela seksualnog nasilja kao ratnog zločina i zločina protiv čovječnosti, naročito elemenata djela silovanja, koje nisu u skladu sa međunarodnim standardima, veliki broj slučajeva na nivou okružnih sudova / kantonalnih sudova, u kojima se i dalje silovanje procesuirao kao obično krivično djelo, bez uzimanja u obzir dimenzije oružanog sukoba, te paralelnu primjenjivost različitih krivičnih zakona što dovodi do nedosljedne sudske prakse i blagih kaznenih praksi;

- (c) Duga kašnjenja u usvajanju mjera usmjerenih na potrebe velikog broja žena žrtava sukoba;
- (d) Pomanjkanje odgovarajućeg obeštećenja za žrtve na suđenjima za ratne zločine, gdje se žrtve upućuju na pokretanje odvojenih parničnih postupaka, iako se ovakve tužbe mogu podnijeti i o njima donijeti rješenja tokom krivičnog postupka;
- (e) Nedovoljnost mjera zaštite svjedoka u slučajevima koji se procesuiraju u okružnim i kantonalnim sudovima, gdje nije primjenjiv Zakon o programu zaštite svjedoka;
- (f) Neadekvatan i neravnopravan pristup žena mjerama odštete, podrške i rehabilitacije za nasilje pretrpljeno tokom rata, uključujući prisilne nestanke, kao što je stalna psihološka i medicinska podrška, kao i novčanim i socijalnim davanjima, koja su različito regulisana u entitetima; i
- (g) Pomanjkanje mjera za otklanjanje sistematske stigmatizacije sa kojom se suočavaju žene žrtve ratnog seksualnog nasilja, što sputava njihov pristup pravdi i ponovnoj integraciji u društvo.

10. **Komitete preporučuje da Zemlja članica:**

- (a) **Ubrza sprovođenje državne Strategije za procesuiranje ratnih zločina i poveća broj sudskih procesa za ratne zločine izdvajanjem više finansijskih sredstava i kapaciteta za istrage kako bi se smanjio veliki broj nagomilanih slučajeva;**
- (b) **Izmijeni sve relevantne krivične zakone uključivanjem definicije seksualnog nasilja tokom rata u skladu sa međunarodnim standardima, uključujući posebnu definiciju silovanja kao ratnog zločina i zločina protiv čovječnosti, kako bi se adekvatno izrazila ozbiljnost počinjenih zločina i pojačali napor za usklađivanje sudske prakse i kaznenih praksi na sudovima u Zemlji članici, uspostavljanjem djelotvornih mehanizama saradnje između tužilaštava i sudova nadležnih za ratne zločine na svim nivoima u Zemlji članici;**
- (c) **Ubrza usvajanje nacrt zakona i programa, koji su na čekanju, planiranih da osigura djelotvoran pristup pravdi za sve žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata, uključujući odgovarajuća obeštećenja, kao što su nacrt Zakona o pravima žrtava torture i civilnim žrtvama rata, Program za žrtve seksualnog nasilja u sukobu i torture (2013-2016) i nacrt Strategije tranzicijske pravde, čiji je cilj unapređenje pristupa pravdi;**
- (d) **Osigura djelotvorno sprovođenje novog Zakona o programu zaštite svjedoka i uspostavi održive i operativne mjere zaštite svjedoka na nivou okružnih i kantonalnih sudova; i**
- (e) **Razvije sveobuhvatan pristup unapređenju statusa i položaja svih žena žrtava rata, uključujući suzbijanje stigme pripisane seksualnom nasilju, proširi obezbjeđenje mjera i davanja za odštete, podršku i rehabilitaciju i osigura ravnopravan pristup ovim uslugama za sve žene žrtve nasilja bez obzira na prebivalište.**

11. Komitet izražava zabrinutost u vezi sa pomanjkanjem djelotvornosti Akcionog plana za Rezoluciju Vijeća sigurnosti 1325 u vezi sa učešćem žena u procesima mira, pomirenja i obnove.

12. **Komitete preporučuje da Zemlja članica osigura puno sprovođenje Rezolucije Vijeća sigurnosti 1325 (2000) kroz Akcioni plan Zemlje članice i razvije konkretne mjere da poveća učešće žena u procesima odlučivanja o postkonfliktnim politikama i strategijama, uzimajući u obzir potrebe žena i djevojčica, naročito onih koje se odnose na njihovu društvenu rehabilitaciju i ponovnu integraciju.**

Ustavni i zakonski okvir

13. Iako potvrđuje postojeće definicije u Zakonu o ravnopravnosti polova, Komitet izražava zabrinutost da Ustav u ovom trenutku ne uključuje sveobuhvatnu definiciju diskriminacije žena, u skladu sa Članom 1, i principa ravnopravnosti između žena i muškaraca, u skladu sa Članom 2. Konvencije.

14. **U svjetlu procesa ustavnih promjena, Komitet preporučuje da Zemlja članica posebno ugradi u novi Ustav definiciju ravnopravnosti između žena i muškaraca i zabranu direktne i indirektno diskriminacije žena u javnoj i privatnoj sferi, u skladu sa članovima 1. i 2. Konvencije.**

Pravni mehanizmi za žalbe

15. U svjetlu direktne primjene Konvencije, Komitet izražava zabrinutost zbog ograničenog broja sudskih postupaka u kojima se direktno pozivalo na Konvenciju ili je direktno primijenjena, kao i zbog malog broja žalbi na diskriminaciju na osnovu spola pred Agencijom za ravnopravnost polova i Institucijom Ombudsmana za ljudska prava, što ukazuje na neprestano pomanjkanje svijesti među samim ženama i među organima pravosuđa i pravne profesije o pravima žena i dostupnim pravnim lijekovima u okviru zakonskog okvira Zemlje članice, Konvencije, Opcionog protokola, kao i o opštim preporukama Komiteta. Komitet takođe izražava zabrinutost što je osiguravanje pravne pomoći i dalje nepotpuno i neregulisano u nekim kantonima Federacije BiH, što je i dalje uglavnom pružaju privatno finansirane nevladine organizacije i što se još uvijek čeka na usvajanje Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na nivou države.

16. **Komitet preporučuje da Zemlja članica:**

(a) **Osigura sistematičnu i obaveznu obuku za sudije, tužioce i advokate o Zakonu o ravnopravnosti polova i Zakonu o zabrani diskriminacije, kao i o Konvenciji, njenom Opcionom protokolu i opštim preporukama i stavovima Komiteta usvojenim u pojedinačnim slučajevima, podstakne ih da se pozivaju na Konvenciju kako bi joj dali na većoj vidljivosti, te osigura da ova obuka bude integralni dio obrazovanja u oblasti prava;**

(b) **Poveća svijest žena o njihovim pravima i dostupnim pravnim lijekovima, kako bi ih osposobila da traže pravdu u slučajevima diskriminacije na osnovu spola; i**

(c) **Ubrza usvajanje Nacrta Zakona o pravnoj pomoći čiji je cilj ujednačavanje osiguravanja besplatne pravne pomoći u Zemlji članici kako bi se olakšao pristup pravdi za sve žene, naročito one koje pripadaju ugroženim grupama.**

Nacionalni mehanizmi za unapređenje položaja žena

17. Iako pozdravlja stalnu saradnju između Agencije za ravnopravnost polova i gender centara entiteta i predstojeće usvajanje novog Gender akcionog plana (2013-2017), Komitet izražava zabrinutost zbog ograničene saradnje između postojećih tijela za ravnopravnost spola i nadležnih ministarstava na svim nivoima; nedovoljnog integrisanja ravnopravnosti spolova unutar ministarstava na svim nivoima; što dovodi do slabog sprovođenja Gender akcionog plana što se duguje, prije svega, nejasnoj podjeli nadležnosti između ovlašćenih tijela; i nedovoljne uključenosti ugroženih žena u izradu politika i programa. Komitet takođe stalno ponavlja svoju zabrinutost da Agencija za ravnopravnost polova nije dovoljno vidljiva i da njena pozicija unutar jednog ministarstva na nivou države može stvoriti prepreke za njenu djelotvornost u radu sa drugim ministarstvima. Nadalje, iako se zapaža da mandat institucija za ravnopravnost spolova uključuje davanje mišljenja prije usvajanja zakona i propisa, Komitet izražava zabrinutost zbog ograničenih ljudskih, finansijskih i tehničkih resursa

mehanizama za ravnopravnost spolova da efikasno promovišu, koordinišu, prate i ocjenjuju zakonodavstvo i politike ravnopravnosti spolova u Zemlji članici.

18. Sa ciljem sprovođenja novog Gender akcionog plana, Komitet poziva Zemlju članicu da uspostavi djelotvorne mehanizme saradnje između tijela za ravnopravnost spolova i relevantnih ministarstava, kako bi povećala integrisanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima i na svim nivoima, i u pogledu na ugrožene grupe žena. Komitet takođe poziva Zemlju članicu da ojača Agenciju za ravnopravnost polova tako što će joj dati veću vidljivost i autoritet prema relevantnim ministarstvima i Vijeću ministara. Komitet nadalje preporučuje da Zemlja članica osigura institucijama za ravnopravnost spolova neophodne ljudske, finansijske i tehničke resurse da bi unaprijedila njihovo djelotvorno funkcionisanje, naročito uključivanje aktivnosti izgradnje tehničkih kapaciteta i kapaciteta za proširenje saradnje sa civilnim društvom, kao i da uvede djelotvorne mehanizme nadzora i odgovornosti ka svim nivoima u kontekstu sistema ugradnje ravnopravnosti spolova, uključujući sankcije za neispunjavanje obaveza.

Stereotipi

19. Komitet stalno ponavlja svoju zabrinutost zbog otpornosti patrijarhalnih stavova i duboko ukorijenjenih stereotipa o ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu u cjelini (CEDAW, C/BIH/CO/3, tačka 23). Komitet zapaža da ovakvi rodni stereotipi čine značajnu kočnicu za sprovođenje Konvencije, jer su u korijenu uzroka (1) nepovoljnog položaja žena u Zemlji članici u političkom i javnom životu, naročito na položajima odlučivanja i među izabranim predstavnicima vlasti, kao i na tržištu rada (2) rasprostranjenosti porodičnog i seksualnog nasilja u Zemlji članici i (3) rodne segregacije koja se odražava u izborima obrazovanja žena i djevojčica. Dodatno, Komitet izražava žaljenje zbog ozbiljnog oklijevanja u otklanjanju preostalih rodni stereotipa iz školskih udžbenika.

20. **Komitet zahtijeva da Zemlja članica:**

(a) Ukloni, kao pitanje prioriteta, rodne stereotipe iz obrazovnih udžbenika i nastavnih sadržaja;

(b) Širi principe nediskriminacije i ravnopravnosti spolova kroz obrazovni sistem, i formalni i neformalni, sa ciljem povećanja pozitivnog i nestereotipnog prikazivanja žena, ugradnjom ljudskih prava i ravnopravnosti spolova u obuke i obrazovne materijale i obezbjeđenjem obuka o pravima žena za nastavno osoblje;

(c) Razvije opsežnu sveobuhvatnu strategiju kroz sve sektore, sa proaktivnim i održivim mjerama, koje ciljaju na žene i muškarce, djevojčice i dječake, da se prevaziđu stereotipni stavovi i ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu, naročito u oblastima gdje su žene u najnepovoljnijem položaju, kao što su javni i politički život i zapošljavanje; i

(d) Pojača saradnju sa civilnim društvom i ženskim organizacijama, političkim strankama, zaposlenima u obrazovanju, privatnim sektorom i medijima, i da širi informacije o pravima žena široj javnosti i određenim grupama, kao što su donosioci odluka, poslodavci, omladina i ugrožene grupe žena.

Nasilje nad ženama

21. Iako pozdravlja povećane napore Zemlje članice u suzbijanju nasilja u porodici, Komitet stalno izražava svoju ozbiljnu zabrinutost zbog visoke rasprostranjenosti nasilja u porodici i pomanjkanja mehanizama za praćenje i odgovornost u pogledu sprovođenja postojećih strategija, i na nivou države i na nivou entiteta; nedovoljnog prikupljanja podataka

radi procjene fenomena nasilja u porodici; i nedovoljne podrške uslugama koje zavise od nevladinih organizacija i inostranog finansiranja. Komitet nadalje izražava zabrinutost zbog nedosljedne primjene zakona koji regulišu nasilje u porodici na sudovima u oba entiteta, što podrija povjerenje žena u pravosudni sistem uprkos sveobuhvatnom zakonskom okviru koji je na snazi; kao i zbog nedovoljnog prijavljivanja nasilja u porodici, ograničenog broja izrečenih zaštitnih mjera i blage kaznene politike, uključujući ogroman procenat uslovnih osuda. Dodatno, Komitet izražava žaljenje zbog nedostatka informacija koje se odnose na Brčko distrikt i nedovoljnih informacija o drugim oblicima nasilja nad ženama u Zemlji članici.

22. Komitet preporučuje da Zemlja članica:

(a) Uspostavi djelotvorne institucionalne mehanizme za koordinaciju, praćenje i ocjenu efikasnosti uticaja razvijenih strategija i preduzetih mjera sa ciljem da osigura dosljednu primjenu zakona na svim nivoima;

(b) Ohrabri žene da prijave slučajeve nasilja u porodici destigmatizacijom žrtava i podizanjem svijesti o zločinačkoj prirodi ovakvih djela i pojača svoje napore da osigura da svi prijavljeni slučajevi porodičnog i seksualnog nasilja nad ženama i djevojčicama budu efikasno istraženi i da počinioci budu procesuirani i osuđeni srazmjerno težini djela;

(c) Prikuplja statističke podatke o nasilju u porodici, uključujući femicid, razvrstane po spolu, dobi i vezi između žrtve i počinioca, i da preduzme istraživanje o obimu svih oblika nasilja nad ženama i njihovim korijenima i uzrocima;

(d) Osigura obaveznu obuku za sudije, advokate i policijske službenike o jedinstvenoj primjeni postojećeg pravnog okvira, uključujući definiciju nasilja u porodici i o rodnim stereotipima; i

(e) Osigurati odgovarajuću podršku, zaštitu i rehabilitaciju ženama žrtvama svih oblika nasilja, uključujući jačanje kapaciteta postojećih skloništa i proširenje saradnje i finansiranje nevladinih organizacija koje obezbjeđuju sklonište i rehabilitaciju žrtvama.

Trgovina ljudskim bićima i iskorištavanje prostitucije

23. Iako zapaža novi zakonski okvir na nivou države, Komitet i dalje izražava zabrinutost zbog malog broja procesuiranja, neopravdanih kašnjenja u postupcima i blagosti osuda, uprkos rastućem trendu interne i međunarodne trgovine ljudima u Zemlji članici. Naročito izražava zabrinutost što krivični zakoni entiteta i Brčko distrikta nisu usklađeni sa Krivičnim zakonom BiH i stoga ne dopuštaju adekvatno procesuiranje na nivou entiteta i distrikta sa odgovarajućim kaznama o osudama djela trgovine ljudima, naročito interne trgovine. Nadalje, iako zapaža usvajanje propisa za zaštitu žrtava i svjedoka i razvoj nove Strategije za borbu protiv trgovine ljudskim bićima, Komitet izražava zabrinutost zbog pomanjkanja djelotvornih procedura identifikacije žrtava, naročito kada se radi o ženama i djevojčicama iz romskih zajednica i interno raseljenim ženama koje su sve više pogođene, te što obezbjeđenje odgovarajućih usluga žrtvama trgovine ljudima, kao što su skloništa, većinom vode nevladine organizacije koje se oslanjaju na vanjsko finansiranje.

24. Komitet preporučuje da Zemlja članica:

(a) Izmijeni krivične zakone oba entiteta i Brčko distrikta radi usklađivanja sa odgovarajućim odredbama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, kako bi se osiguralo da se djela trgovine ljudima adekvatno procesuiraju;

(b) Osigura djelotvornu primjenu novog zakonskog okvira i blagovremeno procesuiranje i kažnjavanje trgovaca ljudima, kao i reviziju kaznene politike u slučajevima trgovine ljudima;

(c) **Osigura obaveznu i rodno osjetljivu obuku za sudije, tužioce, policijske službenike i druge službenike za provedbu zakona o primjeni zakonskih odredbi, uključujući propise o zaštiti žrtava trgovine ljudima;**

(d) **Ojača mehanizme koji imaju za cilj ranu identifikaciju i upućivanje žrtava trgovine ljudima, sa posebnim osvrtom na Romkinje i interno raseljene žene, kao i preventivne mjere kao što je podizanje svijesti o rizicima trgovine ljudskim bićima za ugrožene grupe žena; i**

(e) **Osigura odgovarajuće finansiranje za aktivnosti protiv trgovine ljudima koje preduzimaju nevladine organizacije.**

25. Komitet izražava zabrinutost zbog činjenice da je Zemlja članica i dalje zemlja porijekla, odredišta i tranzita za trgovinu ljudskim bićima, posebno ženama i djevojčicama u svrhu seksualne eksploatacije. Komitet je takođe zabrinut zbog toga što se prostitucija kažnjava kao prekršaj, zbog nedostatka istraživanja i podataka o rasprostranjenosti iskorištavanja prostitucije u Zemlji članici i pomanjkanja politika i programa usmjerenih na ovaj fenomen.

26. **Komitet poziva Zemlju članicu da:**

(a) **Izmijeni Krivični zakon kako bi osigurala da žene žrtve prostitucije ne budu više kriminalizovane, osigurala istragu, procesuiranje i kažnjavanje onih koji iskorištavaju prostituciju i preduzme mjere da spriječi potražnju za prostitucijom;**

(b) **Slijedi sveobuhvatni pristup u rješavanju eksploatacije prostitucije, uključujući razvojanje strategija kojima će podržati i obezbijediti rehabilitaciju za žene koje žele da napuste prostituciju, i da obezbijedi u narednom periodičnom izvještaju iscrpne informacije i podatke o rasprostranjenosti iskorištavanja prostitucije.**

Učešće u javnom i političkom životu

27. Komitet sa zadovoljstvom zapaža da član 20. Zakona o ravnopravnosti spolova zahtijeva da Zemlja članica osigura 40% učešća žena u političkom životu, da Izborni zakon obezbjeđuje obaveznu kvotu od 40% za kandidatkinje na listama političkih stranaka, da je Zakon o finansiranju političkih partija izmijenjen tako da podstiče političke stranke da promovisu kandidatkinje za parlamentarne izbore i da je povećano učešće žena u pravosuđu i državnoj upravi. Međutim, Komitet sa zabrinutošću zapaža stagnirajuće nisku zastupljenost žena u parlamentima i pozicijama u izvršnoj vlasti na nivou države, entiteta, distrikta, kantona i gradova/opština, naročito na nivou odlučivanja. Komitet nadalje izražava zabrinutost da se kandidatkinjama ne daje dovoljna vidljivost u medijima i od strane političkih stranaka tokom predizbornih kampanja i da su žene često odsutne u procesima donošenja važnih odluka, kao što su pregovori o ustavnim reformama koji su u toku.

28. **Komitet preporučuje da Zemlja članica:**

(a) **Razvije djelotvorne mehanizme za primjenu kvota kako bi povećala političku zastupljenost žena, stavljanjem žena na pozicije koje imaju izgleda za pobjedu i uspostavljanjem mjerila sa konkretnim vremenskim rasporedom i sankcijama za neispunjavanje obaveza;**

(b) **Uvede procedure da osigura djelotvornu primjenu člana 20. Zakona o ravnopravnosti spolova na nivou države, entiteta, distrikta i gradova/ opština radi promocije, između ostalog, učešća Romkinja i seoskih žena kao izabranih predstavnika vlasti i imenovanih tijela; te da promoviše žene na rukovodećim položajima u izvršnoj vlasti i u javnoj upravi, kroz upotrebu privremenih posebnih mjera tamo gdje je to prikladno;**

(c) Poveća svoje napore kako bi osigurala obuke i izgradnju kapaciteta žena da uđu u organe vlasti i pojača kampanje podizanja svijesti o važnosti punog i ravnopravnog učešća žena u političkom i javnom životu, uključujući aktivnosti koje ciljaju na vođe političkih stranaka;

(d) Nastavi sa inicijativama prema političkim strankama da imenuju jednak broj žena i muškarca kao kandidate i da usklade svoje statute sa Zakonom o ravnopravnosti polova; i

(e) Ohrabri medije da osiguraju da kandidatkinje i kandidati dobiju ravnopravnu vidljivost, naročito tokom predizbornih kampanja, uključujući punu primjenu relevantnih odredbi Zakona o javnom RTV-servisu koje se odnose na ravnopravno pojavljivanje i predstavljanje i muškaraca i žena u programskom sadržaju i programskim politikama.

Državljanstvo

29. Komitet izražava zabrinutost zbog pomanjkanja djelotvorne primjene univerzalne registracije rođenja u Zemlji članici, naročito među romskim ženama i djevojčicama, što ih stavlja u rizik apatridije i sprečava njihov pristup osnovnim uslugama. Komitet sa zabrinutošću zapaža da pomanjkanje informacija, kao i administrativne i finansijske prepreke, mogu spriječiti Romkinje da registruju rođenja i steknu rodne listove.

30. **Komitet poziva Zemlju članicu da:**

(a) **Osigura da su sva djeca rođena na teritoriji Zemlje članice, posebno romska djeca, registrovana po rođenju, kao način za sprečavanje apatridije i da osigura njihov pristup obrazovanju, socijalnim uslugama, zdravstvenoj zaštiti i građanskim pravima, te da razvije mjere za identifikaciju neregistrovane djece i osigura da oni dobiju lične dokumente; i**

(b) **Ojača kampanje podizanja svijesti javnosti kako bi osigurala da Romkinje budu svjesne važnosti registracije rođenja i proceduralnih zahtjeva za sticanje rodnih listova, i da osigura njihov pristup uslugama i procedurama za registraciju.**

Obrazovanje

31. Iako pohvaljuje Zemlju članicu za visok stepen obrazovanja žena i djevojčica, Komitet i dalje izražava zabrinutost zbog uporne segregacije u oblastima studija poslije srednjeg obrazovanja, gdje su žene koncentrisane u oblastima u kojima tradicionalno dominiraju, a podzastupljene su u tehničko-stručnom obrazovanju. Komitet je takođe zabrinut zbog postojećeg sistema monoetničkih škola, koji diskriminiše djevojčice na osnovu njihove etničke pripadnosti i negativno utiče na njihove mogućnosti za obrazovanje. Komitet nadalje izražava zabrinutost zbog niske stope upisa i visoke stope napuštanja romskih djevojčica na nivou osnovnih škola.

32. **Komitet preporučuje da Zemlja članica:**

(a) **Dalje podstiče mlade žene da biraju netradicionalne oblasti studija i zanimanja i sprovedi programe savjetovanja dječaka i djevojčica o izboru zanimanja;**

(b) **Sprovede preporuke Ministarstva obrazovanja Federacije BiH, u saradnji sa ministrima obrazovanja u Federaciji, sa ciljem ukidanja sistema monoetničkih škola; i**

(c) **Promoviše pristup romskih djevojčica obrazovanju i njihovo zadržavanje na svim nivoima obrazovanja, podizanjem svijesti o važnosti obrazovanja kao ljudskog prava i kao osnove za osnaživanje žena, i ojača sprovođenje politike**

ponovnog upisa koja će omogućiti romskim djevojčicama koje su napustile školu da se vrate u školu.

Zapošljavanje

33. Komitet zapaža da je Zemlja članica preduzela različite mjere da podrži učešće žena na tržištu rada kao dio Strategije zapošljavanja Bosne i Hercegovine (2010-2014) i odgovarajućih entitetskih strategija za zapošljavanje; da Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013-2017 daje prioritet ekonomskom učešću žena razvijanjem mjera koje će olakšati pomirenje privatnog i profesionalnog života; i da je donesen okvirni zakon radi ujednačavanja i usklađivanja socijalnog sektora u Zemlji članici, uključujući zaštitu materinstva. Međutim, Komitet je i dalje zabrinut zbog:

- (a) Izrazito niskog učešća žena na tržištu rada, uprkos njihovom visokom stepenu obrazovanja, što se odražava u nesrazmjerno visokoj stopi nezaposlenosti žena;
- (b) Koncentracije žena u sektorima kao što su zdravstvena njega, obrazovanje, poljoprivreda, u neformalnom sektoru, u „sivoj ekonomiji“ i sa ugovorima o radu na određeno vrijeme; i isključenosti sa formalnog tržišta rada ugroženih grupa žena, kao što su interno raseljene žene, seoske žene i Romkinje;
- (c) Pomanjkanja institucionalnog okvira za sprovođenje zabrane diskriminacije na osnovu spola i seksualnog uznemiravanja na radu i pomanjkanja mjera kojima bi se omogućilo prijavljivanje ovakvih djela i informisanje žena o njihovim pravima;
- (d) Pomanjkanja ustanova za brigu o djeci, što čini prepreku za puno upražnjavanje prava žena na rad; i
- (e) Postojećih dvanaest različitih režima sa različitim propisima o zaštiti materinstva koji zavise od prebivališta žene što negativno utiče na njihovu mogućnost učešća u radnoj snazi i učvršćuje neravnomjernu podjelu porodičnih odgovornosti između žena i muškaraca.

34. **Komitet zahtijeva da Zemlja članica:**

- (a) **Usvoji privremene posebne mjere u skladu sa članom 4, stav 1. Konvencije i Opšte preporuke Komiteta br. 25, sa ciljem postizanja de fakto jednakih mogućnosti za žene i muškarce na tržištu rada, uključujući ugrožene grupe žena, i uspostavi posebne programe obuka i savjetovanja za različite grupe nezaposlenih žena, uključujući promovisanje preduzetništva žena;**
- (b) **Preduzme djelotvorne mjere da integriše ugrožene grupe žena i žene koje rade u „sivoj ekonomiji“ na formalno tržište rada;**
- (c) **Pažljivo prati radne uslove žena u neformalnom sektoru i onih koje su zaposlene sa ugovorima na određeno vrijeme, jačanjem inspekcija rada, i osigura njihov pristup socijalnim uslugama i socijalnom osiguranju, te razmotri ratifikaciju Konvencije br. 189 (2011) Međunarodne organizacije rada koja se odnosi na pristojan rad za radnike u domaćinstvu;**
- (d) **Usvoji djelotvorne mjere, uključujući privremene posebne mjere, radi ukidanja segregacije u zanimanjima, i horizontalne i vertikalne, zasnovane na stereotipima u vezi sa spolom;**
- (e) **Razvije povjerljiv i bezbjedan sistem za podnošenje žalbi u vezi sa diskriminacijom na osnovu spola i seksualnim uznemiravanjem na radnom mjestu, i osigura da žrtve imaju djelotvoran pristup ovim sredstvima za traženje pravde;**
- (f) **Proširi dostupnost i pristupačnost ustanova za brigu o djeci kako bi ženama pomogla da koriste svoje pravo na rad i povećala pristup žena tržištu rada;**

- (g) **Osigura da primjena okvirnog zakona koji reguliše socijalni sektor dovede do usklađivanja zaštite trudnica i majki u Zemlji članici radi garantovanja plaćenog porođiljskog odsustva za sve žene; i**
- (h) **Sprovede inicijative podizanja svijesti i edukacije i za žene i za muškarce o podjeli domaćih i porodičnih odgovornosti između žena i muškarac i osigura podsticaj za aktivno učešće muškaraca u tim obavezama, npr. uvođenjem posebnog očinskog odsustva koje se ne može prenijeti.**

Zdravlje

35. Komitet je zabrinut zbog odsustva ujednačenih zakona i politika u oblasti zdravlja što dovodi do neravnopravnog pristupa zdravstvenim uslugama i pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem koje zavisi od prebivališta žena i finansijskim mogućnostima distrikta i/ili kantona, što nesrazmjerno pogađa romske žene i djevojčice. Komitet je nadalje zabrinut zbog niske stope upotrebe savremenih kontraceptivnih sredstava u Zemlji članici, što dovodi do velikog broja maloljetničkih trudnoća. Iako zapaža primjenu Politike zdravlja mladih (2008-2012) u Republici Srpskoj i Strategije iz 2010. za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Federaciji, Komitet je zabrinut zbog nedostatka informacija o preduzetim mjerama i postignutim rezultatima.

36. Komitet preporučuje da Zemlja članica:

- (a) **Pojača napore za usklađivanje sistema zdravstvene zaštite i ugradnje rodne perspektive u sve programe i reforme zdravstvenog sektora, kako bi osigurala da žene, uključujući ugrožene grupe žena, imaju ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama i odgovarajuću pokrivenost zdravstvenim osiguranjem u cijeloj Zemlji članici;**
- (b) **Podiže svijest i poveća djelotvoran pristup povoljnim savremenim kontraceptivnim metodama, uključujući u seoskim područjima, tako da žene i muškarci mogu donositi informisan izbor o broju i razmaku između djece;**
- (c) **Uvede obrazovanje prilagođeno dobi o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima u školski plan i program, uključujući pitanja rodnih odnosa i odgovornog seksualnog ponašanja sa ciljem sprečavanja ranih trudnoća i prenosa seksualno prenosivih bolesti, uključujući HIV; i**
- (d) **Preduzme sistematičnu procjenu rodnog uticaja tekućih strategija i politika i uključi ove informacije u sljedeći periodični izvještaj.**

Ugrožene grupe žena

37. Komitet izražava zabrinutost zbog situacije različitih ugroženih grupa žena, uključujući Romkinje, interno raseljene žene, od kojih mnoge i dalje žive u kolektivnim smještajima, takozvane manjinske povratnice, seoske žene, starije žene i žene sa onesposobljenjem, koje su podložnije siromaštvu i u riziku su od ukrštenih oblika diskriminacije u vezi sa obrazovanjem, zdravstvenom njegom, zapošljavanjem i javnim i političkim učešćem. Komitet izražava žaljenje zbog nedovoljnih informacija koje je Zemlja članica obezbijedila u vezi s tim i ograničenim informacijama o privremenim posebnim mjerama.

38. **Komitet poziva Zemlju članicu da preduzme djelotvorne mjere za ukidanje diskriminacije Romkinja, interno raseljenih žena i povratnica, seoskih žena, starijih žena i žena sa onesposobljenjem, naročito u oblasti obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i političkog i javnog života, razvijanjem ciljanih strategija, uključujući privremene posebne mjere za povećanje ravnopravnosti u ovim oblastima. Komitet takođe preporučuje da Zemlja članica poveća svoju saradnju sa organizacijama civilnog**

društva u vezi s ovim i traži da uključi detaljne informacije o položaju ugroženih grupa žena u svoj sljedeći periodični izvještaj.

Brak i porodični odnosi

39. Komitet je zabrinut zbog rasprostranjenosti prakse ranih brakova u romskim zajednicama i zbog manjka stalnog, sistematičnog i konkretnog djelovanja Zemlje članice da riješi pitanje ove štetne prakse, uprkos zakonskoj zabrani ovih djela.

40. Komitet preporučuje da Zemlja članica razvije sveobuhvatne mjere za suzbijanje prakse ranih brakova i da podigne svijest u romskim zajednicama o zakonskoj zabrani brakova djece, kao i o njihovim negativnim efektima na zdravlje i završetak obrazovanja djevojčica, naročito uspostavljanjem saradnje sa liderima u ovim zajednicama.

Prikupljanje i analiza podataka

41. Komitet zapaža da je Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini usvojen 3. februara 2012. i u skladu s tim, novi popis će se izvršiti 2013. godine. Međutim, što je priznala i delegacija, Komitet žali zbog toga što je nedovoljno statističkih podataka razvrstanih po spolu bilo obezbijeđeno u mnogim oblastima pokrivenim Konvencijom, što je kreiralo jaz i nedosljednosti u preduzetim zakonodavnim reformama, kao i u razvijenim politikama i programima i pogrešno usmjerilo sredstva koja su na raspolaganju. Komitet zapaža da su ovi podaci neophodni za ispravnu procjenu položaja žena i za informisanu i ciljanu izradu politika u vezi sa svim oblastima koje pokriva Konvencija.

42. Komitet zahtijeva da Zemlja članica unaprijedi prikupljanje i analizu statističkih podataka, razvrstanih po spolu i po urbanim i ruralnim područjima, u svim oblastima koje pokriva Konvencija, kako se zahtijeva članom 22. Zakona o ravnopravnosti spolova, uključujući uvažavanje ugroženih grupa žena, kako bi se ocijenio napredak u ostvarenju de facto ravnopravnosti, uticaj preduzetih mjera i postignutih rezultata. Komitet takođe poziva Zemlju članicu da osigura da se sva relevantna tijela strogo pridržavaju člana 22. i traži da ovi podaci budu uključeni u naredni periodični izvještaj.

Pekinška deklaracija i platforma za djelovanje

43. Komitet poziva Zemlju članicu da koristi Pekinšku deklaraciju i platformu za djelovanje, u svojim naporima da sprovede odredbe Konvencije.

Širenje informacija

44. Komitet podsjeća Zemlju članicu na obavezu da sistematično i stalno sprovodi odredbe Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. On zahtijeva od Zemlje članice da prioritetnu pažnju posveti sprovođenju sadašnjih Zaključnih zapažanja i preporuka od sada pa do podnošenja novog periodičnog izvještaja. Komitet stoga traži blagovremeno informisanje o zaključnim zapažanjima, na službenim jezicima Zemlje članice, svih relevantnih institucija na svim nivoima (državni, regionalni, lokalni), naročito vlada, ministarstava, Parlamentarne skupštine i pravosuđa, kako bi se osigurala njihova puna primjena. Komitet podstiče Zemlju članicu da saraduje sa svim zainteresovanim akterima, kao što su udruženja poslodavaca, sindikati, organizacije za ljudska prava i ženske organizacije, univerziteti i istraživačke ustanove, mediji itd. Nadalje preporučuje da se Zaključna razmatranja prenesu u odgovarajućem obliku na nivou lokalnih zajednica, da bi se osigurala njihova primjena. Dodatno, Komitet traži da Zemlja članica nastavi da informiše sve aktere o CEDAW Konvenciji, Opcionom protokolu i sudskoj praksi i o opštim preporukama Komiteta.

Praćenje zaključnih razmatranja

45. **Komitet traži da Zemlja članica osigura, u roku od dvije godine, pisanu informaciju o preduzetim mjerama za sprovođenje preporuka sadržanim u stavovima 10 (a) do (d) i 34 (a) do (h) iznad.**

Priprema narednog izvještaja

46. **Komitet poziva Zemlju članicu da podnese svoj šesti periodični izvještaj u julu 2017.**

47. **Komitet traži da Zemlja članica slijedi „Usklađene smjernice o izvještavanju po međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, uključujući smjernice o zajedničkom osnovnom dokumentu i specifičnim dokumentima po sporazumima“ (HRI/MC/2006/3 i Corr.1)**
